

2. Voinarovskiy A. Historical Analysis of the Development of Student Sport in Higher Education Institutions / Istorychnyi analiz rozvytku studentskoho sportu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh / Voinarovskiy Anatolii // Fizychnye vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi. – 2012. – № 2 (18). С. 7–10.
3. Voinarovskiy A. Contradictions and Problems of the Traditional System of Physical Education of Student Youth in Higher Educational Institutions of Ukraine / Voinarovskiy Anatolii // Fizychnye vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi. – 2013. – № 2 (22). – С. 6
4. Hryban H. Trends in the Development of the Methodical System of Physical Education of Students in Educational Practice in the 20th Century / Hryban Halyna // Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. – Kharkiv: Vyd-vo KhPI. – 2012. – № 8. – 32–37./
5. Yevtushenko Y. The Legal Framework of Physical Education in Higher Educational Institutions of Ukraine (the second half of the 40s - the end of the 80s of the 20th century) / Yevtushenko Yevhenii // Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. – 2016. – № 4 (58). С. 3 – 11.
6. Kozibrotskiy S. Features and Directions of Making Educational Programs for Physical Education for Students of Higher Educational Institutions of Ukraine / Kozibrotskiy Serhii, Dedeliuk Nina // Fizychnye vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi. – 2011. – № 4 (16). – С. 3 – 5.
7. Kozibrotskiy S. Evolution of the Structure and Content of the Theoretical Section in the Programs of Physical Culture for Students of Higher Educational Institutions of Ukraine / Kozibrotskiy Serhii // Moloda sportyvna nauka Ukrainy: Zb. nauk. statei z haluzi fizychnoi kultury i sportu. – L.: LDIFK, 2001. – Vyp. 5. – Т 1. – С. 216–220.
8. Kosholap A.S. Pedagogical Conditions for Training Future Teachers for Physical Self-Improvement: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 / A.S. Kosholap: Vinnyts. derzh. ped. un-t im. M.Kotsiubynskoho. – Vinnytsia, 2009. – 20 s.
9. Kukhtii A.O. Organizational Basis for the Development of Physical Culture and Sports Movement in Ukraine during the 20th century: Avtoref. dys... kand. nauk z fiz. vykhovania i sportu: 24.00.02 / A.O. Kukhtii ; Lviv. derzh. in-t fiz. kultury. – L., 2002. – 20 s.
10. The Scientific Basis of Physical Education of Students of the Pedagogical Institute. Mezhvuz. sb. nauch. tr. – L.: LHPY, 1980. – 151 s.
11. Sokolova N. The Development of the System of Physical Education in Higher Educational Institutions of Ukraine (19th century - 1991) / Sokolova Nadiia // Sportyvnyi visnyk Prydniprovia. – 2012. – № 1. – С. 48–52.
12. Physical Education in the Scientific Organization of Students' Studying Process at the Pedagogical Institute: Sb. nauch. trudov. – M., 1973. – 93 s.
13. Shepelenko H. P. Formation and Development of the Physical Training of Students in the Educational Institutions of Ukraine (1917 - 1941): Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / H.P. Shepelenko ; Khark. derzh. ped. un-t im. H.S.Skovorody. – Kh., 2002. – 17 s.
14. Iadviha Yu. P. Physical Education of Students of the Economic Institution of Higher Education in the Period of Transformation of Ukraine's Higher Education into the European Space: dys. ... kandydata nauk z fiz. vykhovannia ta sportu : 24.00.02 / Iadviha Yuliia Petrivna. – K., 2011. – 198 s.

Байрачний О. В.

**кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
Національний університет фізичного виховання і спорту України**

Зора К. П.

**кандидат наук з фізичного виховання і спорту
Національний університет фізичного виховання і спорту України**

Іванов П. П.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАСТАНОВИ У ФУТБОЛЬНИХ КОМАНДАХ РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Тактична підготовка в футболі складається з декількох компонентів і передбачає використання різних форм, методів і засобів. Однією з її складових є установка на гру перед матчем. Значимість установки на гру визначається її вирішальним впливом на процес формування психологічної готовності футболістів до гри і закріплення тактичних напрацювань команди протягом межігрового циклу. У свою чергу серед факторів, що детермінують ефективність установки, необхідно виділити рівень професійної компетентності тренера, а саме його комунікаційні здібності. В роботі визначені психологічні особливості організації та проведення установки на гру в футболі і сформульовані відповідні вимоги до особистісно-психологічним і психофізіологічним характеристикам тренера. На основі аналізу даних спеціальної літератури та узагальнення власного практичного досвіду запропоновані практичні рекомендації щодо підвищення ефективності комунікаційного процесу в системі «тренер-спортсмен» при проведенні установки на гру.

Ключові слова: *настанова на гру, професійна компетентність тренера, комунікаційні навички.*

Байрачний О.В., Зора К.П., Иванов П.П. Организация и проведение установки на игру в футбольных командах разной квалификации: психологический аспект *Тактическая подготовка в футболе состоит из нескольких компонентов и предусматривает использование различных форм, методов и средств. Одной из ее составляющих является установка на игру перед матчем. Значимость установки на игру определяется ее решающим влиянием на процесс формирования психологической готовности футболистов к игре и закреплению тактических наработок*

команды в течение межигрового цикла. В свою очередь среди факторов, детерминирующих эффективность установки, необходимо выделить уровень профессиональной компетентности тренера, а именно его коммуникационные способности. В работе определены психологические особенности организации и проведения установки на игру в футболе и сформулированы соответствующие требования к личностно-психологическим и психофизиологическим характеристикам тренера. На основе анализа данных специальной литературы и обобщения собственного практического опыта предложены практические рекомендации по повышению эффективности коммуникационного процесса в системе «тренер-спортсмен» при проведении установки на игру.

Ключевые слова: установка на игру, профессиональная компетентность тренера, коммуникационные навыки.

Bayrachny O., Zora K., Ivanov P. Organization and implementation of the tactics analysis in football teams of different qualifications: the psychological aspect. At the present stage of football development, the significance of a sports result determines the content and orientation of training, not only at a professional level, but also in the system of youth football. The possibilities for the full implementation of all the methodological principles of teaching and training, which imply a planned and consistent solution to the problems of teaching and training, are significantly reduced. All this increases the requirements for the level of qualification of the coach.

Tactical training in football consists of several components and involves the use of various forms, methods and means. One of its components is the tactics analysis before the match. The significance of the tactics analysis is determined by its decisive influence on the process of formation of the psychological readiness of the players to the game and the consolidation of the tactical developments of the team during the weekly cycle in the competitive period. The effectiveness of the tactics analysis is determined by many factors, among which, a special place is occupied by the level of professional competence of the coach. Since neither the organizational condition nor the use of the latest computer technology cannot compensate for the low level of preparedness of the coach. But the professional competence of the coach is not limited only to the availability of the necessary knowledge. The possibility of the maximum professional self-realization of a trainer largely depends on the presence of certain personality-psychological and psycho-physiological qualities, as well as the level of communication skills.

The work identifies the psychological characteristics of the organization and tactics analysis of the game in football, which allowed us to formulate the relevant requirements for the personal psychological and psycho-physiological characteristics of the coach. Based on the analysis of data from special literature and the generalization of own practical experience, practical recommendations for improving the efficiency of the communication process in the trainer-athlete system during the installation of the game are offered. The next stage of research will be the search for ways to use a differentiated approach in assessing the psychological characteristics of a coach, taking into account the specifics of training youth teams and professional football. In addition, further research will be aimed at developing training programs for the development of relevant psychological and psycho-physiological qualities.

Keywords: tactics analysis of the game, professional competence of a coach, communication skills.

Постановка проблеми. Основним критерієм успіху у професійному спорті взагалі, та у футболі зокрема завжди був і залишається результат. Сучасні тенденції розвитку спорту (комерціалізація та впровадження бізнес моделей в процес функціонування футбольних клубів) тільки посилюють результаторієнтованість спортивної діяльності на професійному рівні. Як наслідок, тренер сьогодні змушений діяти в умовах значного тиску, обумовленого високою ціною помилки та пріоритетністю спортивного результату, який до того ж необхідно досягти за короткий проміжок часу. Таким чином, створюються передумови до змістовної примітивізації завдань та способів ведення змагальної боротьби при пріоритетності засобів і методів, що спрямовані на форсування процесу підготовки та вирішення короткострокових завдань. І навпаки – все складніше тренерам повноцінно реалізувати існуючі науково обґрунтовані методики підготовки та, особливо, навчання шляхом критичного їх переосмислення та адаптації до конкретних обставин професійної діяльності. Вище зазначене актуалізує проблему підвищення ефективності комунікації в системах «тренер-спортсмен» та «тренер-команда», за рахунок розвитку відповідних особистісно-психологічних якостей та формування, на їх основі, необхідних компетентностей.

Значущість даних психологічних здібностей обумовлена тим, що саме їх можна вважати фактором реалізації наявних і необхідних професійних знань та навичок тренера з одного боку та потенційних можливостей спортсмена – з іншого.

Дослідження виконано відповідно до Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2016-2020 рр. Міністерства освіти і науки України за темою 2.21 «Удосконалення системи підготовки на сучасному етапі розвитку футболу»

Аналіз літературних джерел. В роботах авторів, які вивчали питання організації та проведення настанов та розборів ігор у футболі, послідовно та системно представлені данні, що висвітлюють організаційно-методичні та змістовні аспекти проведених теоретичних занять, спрямованих яких, полягає в тактичному аналізі ігор та підготовці до них [2, 6]. Окремо виділяється питання використання різних технічних та інформаційних технологій, як засобу підвищення ефективності процесу акумулювання, аналізу, систематизації та передачі корисної інформації в процесі тактичної підготовки футболістів різної кваліфікації [3, 5, 6, 10-12]. В той же час, вимоги до професійної компетентності тренера, обмежуються, здебільшого, переліком спеціальних знань, вмінь та навичок, якими має володіти тренер для проведення даного типу занять [1, 4-9]. Натомість, особистісно-психологічні характеристики та, зокрема, рівень комунікаційних навичок, що значною мірою обумовлюють динаміку формування та якісний рівень прояву конкретних професійних компетентностей, залишається поза увагою. Таким чином, аналіз даних спеціальної літератури, мережі Інтернет та узагальнення практичного досвіду дозволили окреслити предмет досліджень даної роботи, а саме роль та значення особистісно-психологічних характеристик та комунікаційних навичок тренера в контексті реалізації завдань з тактичної підготовки футболістів у груповій (командні теоретичні заняття, групові бесіди) та індивідуальній формах.

Мета дослідження. Проаналізувати психологічні особливості організації та проведення розбору та настанов на гру з урахуванням різних стилів керівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розгляду психологічних аспектів проведення настанов на гру та формулювання конкретних способів підвищення її ефективності, слід проаналізувати базові принципи та закономірності процесу комунікації в системі «тренер-спортсмен/команда», які формують контекст та вектор процесу формування відповідних психологічних якостей та напрацювання оптимізуючих заходів. Слід зазначити, що відповідальність за результативність комунікаційного процесу в системі «тренер-спортсмен/команда» у різних сферах життєдіяльності команди (від професійної до побутової) лежить на тренерів. Дана відповідальність не пов'язана суто з формальною стороною професійних відносин всередині спортивного колективу, а має цілком конкретні та практичні наслідки, які крім іншого, детермінують необхідність прояву тренером певних особистісно-психологічних характеристик. Перш за все, тренер, усвідомлюючи значущість компонентів комунікаційного циклу «сприйняття інформації-передача-сприйняття» для забезпечення ефективності навчально-тренувального процесу та реалізації управлінських функцій, має володіти інструментами ефективної комунікації. До них слід віднести наступні: збалансоване та адекватне до обставин конкретної ситуації використання засобів вербальної та не вербальної комунікації, техніки активного слухання, прийоми зворотного зв'язку тощо. По-друге, одним із завдань тренера має бути формування відповідних навичок у футболістів. По-третє, тренер повинен вміти сформувати та підтримувати сприятливий для продуктивної комунікації психологічний мікроклімат. Системне та послідовне вирішення вище зазначених задач потребує від тренера володіння цілим рядом психологічних якостей та здібностей, а саме: високий рівень IQ та EQ (емоційний інтелект), об'єм та переключення уваги, стратегічне мислення та вольові якості. Все вище зазначені закономірності мають місце і в процесі реалізації тактичної підготовки футболістів шляхом проведення настанов на гру.

Настанова на гру в футболі, як відомо, проводиться у трьох формах: індивідуальній (окремо з гравцем), груповій (наприклад окремо з гравцями захисту або групою атаки) та командній. В свою чергу, фактичне використання або співвідношення тих чи інших форм не в останню чергу залежить від пріоритетного стилю керівництва, який є притаманним для тренера. Так, зокрема, за переваги авторитарних методів управління командою та поведінкою гравців тренер схильний до проведення командних і в меншій мірі груповій формах донесення інформації щодо змісту тактичного плану на гру. При демократичному не тільки більш широко застосовуються індивідуальні бесіди, а й, звичайно, дещо в іншому форматі проходять групові та командні настанови, в ході яких передбачається обмін думок та спостерігається спрямованість комунікації на переконання, а не примушування, що характерне для авторитарного стилю.

Далі, на основі аналізу психологічних характеристик змагальної діяльності у футболі та процесу підготовки до неї, спробуємо сформулювати ряд практичних рекомендацій стосовно шляхів підвищення ефективності комунікаційного процесу в системах «тренер-команда» та «тренер-гравець» під час проведення настанов на гру.

1. Тренер повинен не тільки демонструвати *впевненість у прийнятих рішеннях* стосовно тактичного плану, стартового складу, правильності оцінки слабких та сильних сторін суперника тощо, а також у можливостях своїх гравців, а й переконати своїх футболістів в цьому, для чого важливо відчувати те що декларується. В даному випадку індикаторами внутрішньої переконаності тренера є не вербальні засоби комунікації (інтонація, міміка, жести, положення тіла тощо), які складно відстежувати та контролювати. Але слід пам'ятати, що смисловий контекст повідомлень тренера для футболістів формується при переважній ролі саме не вербальній комунікації, що обумовлює необхідність проведення психологічної підготовки і самого тренера з метою формування відповідного психо-емоційного стану.

2. Емоційність подачі інформації має бути по діловому стриманою, але може дещо змінюватись в залежності від ситуації:

➤ якщо суперник об'єктивно сильніший (або гра занадто відповідальна – фінал або вирішальна з точки зору турнірного становища) мова має бути підкреслено спокійною, впевненою. Іноді доречними є декілька жартів (без зловживання). Для формування впевненості гравців у власних силах акцентувати увагу на *дійсно існуючих сильних* аспектах гри команди не перебільшуючи і не переоцінюючи їх. Аналогічно стосовно слабких місць суперника. Штучне применшення сили суперника результату не дасть, оскільки підсвідомо гравці все одно знають, що це не так і в такому випадку слова тренера можуть мати протилежний ефект, підвищуючи ситуативний рівень тривоги.

➤ Якщо суперник об'єктивно (або суб'єктивно – в контексті психологічного стану окремих гравців або команди це практично не має значення) слабкіше (або команда здобула серію позитивних результатів), то перед тренером постає завдання, навпаки, самовпевненість перетворити у впевненість, знизивши рівень самооцінки до оптимального. Тон спілкування дещо більш серйозний (але без вигадання та перебільшення недоліків у гри власної команди). Для цього необхідно акцент зробити на змістовній частині гри (організація гри в певних лініях або фазах, відсоток браку, кількість ударів та реалізація) в яких дійсно були присутні певні недоліки (а вони, в тій чи іншій мірі завжди є) *не дивлячись на позитивні результати в останніх іграх*. Іншими словами підвищення рівня мотивації футболістів відбувається за рахунок акцентування на важливості максимальної реалізації ігрового потенціалу гравців.

3. Всі зауваження, не залежно від спрямованості та психологічного мікроклімату настанови гри мають подаватися в контексті розвитку та вдосконалення команди в цілому та гравців окремо, більш повної реалізації наявного потенціалу. Так як нерідко бувають ситуації, за яких досягнення позитивного рахунку в гри відбувається і при відсутні максимальної віддачі гравців або часткового виконання настанови, то важливо фокус уваги гравців (особливо це стосується дитячо-юнацьких команд) переносити з результату гри на її зміст та відсоткові значення реалізації поточних можливостей гравців.

4. Психологічні засади організаційно-методичних аспектів настанови на гру.

З метою підвищення ефективності сприйняття інформації її необхідно надавати у найбільш (наскільки це можливо в конкретних умовах календаря змагань та ін.) оптимальній формі. Досягненню даної мети сприятиме дотримання тренером наступних умов:

- інформація має бути структурована, послідовна та конкретна (акцент на ключових моментах поточної роботи (елементи гри, які є пріоритетними в конкретному циклі тренування, системні помилки з обов'язковою вказівкою на шляхи їх вирішення).
- тривалість до 20-45 хв. (базується на можливостях гравців до концентрації уваги, яка залежить від віку, стану та індивідуальних особливостей та задач підготовки).
- застосовувати методи активного навчання, зокрема прийоми «зворотного зв'язку». Періодичні короткі питання до футболістів, або застосування прийому «закінчи думку» – коли тренер починає говорити певну тезу, а закінчити, звертаючись поглядом або називаючи когось конкретно, пропонує гравцеві;
- починати та закінчувати настанову гри необхідно на позитивних моментах для формування впевненості та позитивної вмотивованості гравців.

Висновки. Результати проведених досліджень засвідчили актуальність розробки питань, пов'язаних з вивченням психологічної складової готовності тренера до професійної діяльності. В межах даної роботи показана значущість та вплив особистісно-психологічних та психофізіологічних особливостей тренера на проведення одного з компонентів тактичної підготовки до гри, а саме настанови. На основі даних спеціальної літератури та узагальнення власного практичного досвіду сформульовані практичні рекомендації, що спрямовані на підвищення ефективності комунікаційного процесу в системі «тренер-спортсмен/команда» в процесі настанови на гру.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення можливостей застосування диференційованого підходу до формування психологічних критеріїв придатності тренера до ефективної професійної діяльності в залежності від його категорії (дитячо-юнацький або професійний спорт). Крім того, зміст наступного етапу досліджень полягає в розробці тренінгових програм по формуванню актуальних для тренера психологічних та психофізіологічних якостей.

Література

1. Березовская Р. Психология профессиональной карьеры /Р. Березовская. – СПб: СПбГУ, 2012. – 152с.
2. Болгов А.Н. Технология управления соревновательной деятельностью игроков квалифицированной баскетбольной команды: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / А.Н. Болгов. – ВГАФК. – Волгоград, 2013. – 157с.
3. Дорошенко Є.Ю. Управление технико-тактической деятельностью в командных спортивных играх // Наука в олимпийском спорте. – 2014 – №4. – С.15-21
4. Ильин Е.П. Психология спорта. – СПб.: Питер, 2008. – 352с.
5. Кобер И.Х. Коммуникативная компетентность тренера и ее формирование у студентов институтов физической культуры: автореф. дис.... канд. пед. наук.: 13.00.04. – МОГИФК. – Малаховка, 1987. – 22с.
6. Красножан Ю.А. Чирва Б.Г. Футбол. Разбор игры с футболистами профессиональной команды. – М.: ТВД Дивизион, 2013. – 72с.
7. Мартенс Р. Успешный тренер. – М.: Человек, 2014. – 440с.
8. Сассо Э. Футбольный тренер. – М.: Terra-Спорт, Олимпия Пресс, 2003. – 200с.
9. Чемберс Д. Профессия – тренер: наука и искусство. – М.: Человек, 2013. – 186с.
10. Gilbourne D. Tales from the Field: Personal Reflections in the Provision of Psychological Support in the Professional Soccer // Psychology of Sport and Exercise, 2006. – №7. – p.331
11. Mahoe S. Five ways to improve communication with your players// Coach and Athletic Director. – 2008. – № 76(7). – p.24-29
12. Seamus Kelly Role of the professional football manager. – Taylor & Francis_Ltd, 2017. – 188p.

References

1. Berezovskaya R. (2012) Psihologiya professionalnoy kareryi /R. Berezovskaya. – SPb: SPbGU. – 152p.
2. Bolgov A.N. (2013) Tehnologiya upravleniya sorevnovatelnoy deyatel'nostyu igrokov kvalifitsirovannoy basketbolnoy komandyi: dis. kand. ped. nauk: 13.00.04. VGAFK. Volgograd. 157p.
3. Doroshenko E.Yu. (2014) Upravlenie tehniko-takticheskoy deyatel'nostyu v komandnyih sportivnyih igrakh // Nauka v olimpiyskom sporte. no 4. pp.15-21
4. Ilin E.P. (2008) Psihologiya sporta. SPb.: Piter. 352p.
5. Kober I.H. (1987) Kommunikativnaya kompetentnost trenera i ee formirovaniye u studentov institutov fizicheskoy kulturyi: avtoref. dis.... kand. ped. nauk.: 13.00.04. MOGIFK. Malahovka. 22p.
6. Krasnozhan Yu.A. Chirva B.G. (2013) Futbol. Razbor igryi s futbolistami professionalnoy komandyi. M.: TVD Divizion, 2013. 72p.
7. Martens R. (2014) Uspeshnyiy trener. M.: Chelovek. 440p.
8. Sasso E. (2003) Futbolnyiy trener. M.: Terra-Sport, Olimpiya Press. 200p.
9. Chambers D. (2013) Professiya – trener: nauka i iskusstvo. M.: Chelovek. 186p.
10. Gilbourne D. (2006) Tales from the Field: Personal Reflections in the Provision of Psychological Support in the Professional Soccer // Psychology of Sport and Exercise. no. 7. p.331
11. Mahoe S. (2008) Five ways to improve communication with your players// Coach and Athletic Director. no. 76(7). p.24-29
12. Seamus Kelly (2017) Role of the professional football manager. Taylor & Francis_Ltd. 188p.